

# Slot Loevestein

ANNE-MARIE TEN GATE

*De landelijke Heemschutdag wordt afgesloten nabij Poederoijen in het indrukwekkende Slot Loevestein eenzaam gelegen op een landtong daar waar Maas en Waal samenvloeien. Wie mee gaat wordt aan het eind van de middag door Burgemeester IJssels van Gorcum ontvangen. Tussen de bedrijven door zijn het slot Loevestein en de tentoonstelling over de geschiedenis te bezichtigen. In het programma is geen rondleiding opgenomen, maar op diverse plaatsen zullen gidsen staan om desgewenst informatie te geven.*



Slot Loevestein werd rond 1360 gebouwd op een strategisch, geïsoleerd punt tussen Maas en Waal. Bij hoge waterstanden vormt het een eenzaam eiland in de rivierbedding. De in zijn omgeving weinig geliefde *Dirk Loef van Horne* was naar men vermoedt de opdrachtgever, die een stenen huis liet bouwen, hetgeen wellicht de naam Loevestein, ('stein van Loef') zou kunnen verklaren. Hij kreeg Altena en het betreffende gebied in leen van *Willem V graaf van Holland*. In 1368 werd hem echter het leen ontnomen omdat hij onrechtmatig een riviertoel stichtte.

Enorme bouwactiviteiten vonden er in de loop van de 14de eeuw plaats. Men moet zich niet veel voorstellen van het wonen op een kasteel. Een versterkt kasteel was absoluut niet gerieflijk; de bewoners leefden geïsoleerd in een donkere, koude en vochtige omgeving. Ze bewoonden in feite slechts één kamer, de zogenaamde *kemenade*, waar het open vuur brandde.

Eind 14de eeuw kwam het slot in handen van de graven van Holland, die er een grenspost en militair steunpunt tegen Gelre van maakten en

daartoe een stenen ringmuur met torens aanlegden.

Uit de vaderlandse geschiedenis kennen we de geuzenactie uit 1572 onder leiding van *Herman de Ruyter*, die Loevestein in opdracht van *Willem van Oranje* definitief op de Spanjaarden heroverde. Een onderwerp dat ook door de romancier *Oltmans* gebruikt werd.

Tijdens het regime van *Willem van Oranje* werd onder invloed van de nieuwe Italiaanse vestingbouwkundige theorieën met de modernisering van de verdedigingswerken begonnen. De aanleg van bastions van aarde en aarden wallen had een snel en doeltreffend effect; in feite veel effectiever dan de gemetselde bastions van de Italianen.

Was de aanleg van aarden verdedigingswerken snel en goedkoop, de instandhouding daarentegen vergde veel zorg en middelen. Vooral de Waal bleek een voortdurende bedreiging niet alleen voor de aarden wallen maar ook voor de gemetselde delen van het fort.

Begin 18de eeuw werd het fort wederom verbeterd, de binnenruimte werd vergroot door het dempen van de slotgracht.

## Staatsgevangenis

*Jacoba van Beieren* gebruikte als eerste het slot als gevangenis; zij sloot er haar tegenstanders op. *Prins Maurits* gaf Loevestein officieel in 1617 de status van Staatsgevangenis waar politieke gevangenen als *Hugo de Groot* en *Jacob de Wit* gevangen werden gehouden. Hugo de Groot woonde overigens met vrouw, dochter, klerk en kamermeisje in hetzelfde vertrek op de eerste verdieping, waar gekookt, gewerkt en geslapen werd. Over de manier waarop De Groot en zijn gevolg in gevangenschap leefden, is een tentoonstelling ingericht. Ondanks deze betrekkelijk goede leefomstandigheden, was Hugo de Groot veel ziek en werd de overbekende list om te ontsnappen bedacht. Dankzij het feit dat het slot staatsgevangenis werd is er in de loop van de eeuwen betrekkelijk weinig gemoderniseerd en kunnen we met recht spreken, vooral na enkele reconstructies bij de restauratie, van een gaaf middeleeuws slot.

## Bomvrij reduit

Vanaf de vorige eeuw ging het slot deel uitmaken van de 'Nieuwe Hollandse Waterlinie' en kreeg het zijn strategische functie. Het fort diende ter afsluiting van het punt waar de zuidelijke *Waal* samenvalt met de noordelijke *Maas* en hield het voorterrein van de vesting *Woudrichem* onder vuur. De ontwikkelingen op vestingbouwkundig gebied raakten vanaf het midden van de vorige eeuw echter in een stroomversnelling. Daarbij veranderde de tactiek van oorlogsvoering: van belegeringen naar grote veldslagen in het open veld. De *Hollandse Waterlinie* ging een steeds belangrijker rol spelen en werd verbeterd en aangepast. Sloop van het slot hing menig keer in de lucht. De laatste grote strategische verandering dateert uit 1853, toen de kelderverdieping werd verbouwd tot een bomvrij verdedigbaar reduit. De verbeteringen konden echter geen gelijke tred houden met nieuwe ontwikkelingen op het terrein van de oorlogsvoering. In de Eerste Wereldoorlog fungeerde het slot nog als steunpunt.

## Bouwgeschiedenis

Het oudste deel is het hoofdgebouw, de ridderburch met zeer dikke muren. Aan de noordzijde bevindt zich de *Waal* toren en aan de zuidzijde de *Maas* toren. Later werden deze torens met elkaar verbonden door een muur met in het midden een poort, waarmee een kleine binnenplaats ontstond. Aan de achterkant van het kasteel bevindt zich de *traptoren*. Aan de voorzijde resteert de zogenaamde *ronde kruittoren*, het enige restant van de *voorburch*. Rondom het complex is een gracht en een 16de eeuwse aarden omwalling.

In de 18de eeuw werden op het voorhof onderkomens voor de soldaten gebouwd en woningen voor officieren. Deze werden bij de restauratie weer in de 18de eeuwse situatie teruggebracht. In de zogenoemde soldatenhuisjes, waarvan er één nu in oorspronkelijke staat is, zijn tentoonstellingsruimten ingericht. Hier bevindt zich de permanente tentoonstelling over leven en werk van Hugo de Groot, de geschiedenis van het slot en een deel van de bodemvondsten. In 1781 werd voor de opslag van het materieel het Arsenaal gebouwd, waarin men de videopresentatie kan bezichtigen en dat verder gebruikt wordt als dienstgebouw.

### Rijksmonument

In 1913 kwamen kasteel en kruittoren onder toezicht van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (Binnenlandse Zaken). Andere onderdelen volgden later.

Het fort werd in 1925 gedeeltelijk hersteld. In 1951 stootte het Ministerie van Oorlog het slot af en kwam het onder verantwoordelijkheid van de Rijksgebouwendienst (onlangs werd Loevestein geprivatiseerd), waarna het grondig werd gerestaureerd. Sedert 1969 komt het slot officieel voor op de lijst van beschermde monumenten. Bij de grote restauratie werden eerst

slot en kruittoren onder handen genomen, waarbij men 'historiserend' restaureerde, d.w.z. dat aan de hand van oude prenten bijvoorbeeld de poorttoren en de slotgrachtbrug grotendeels werden gereconstrueerd. Verder behelsde de restauratie vooral herstelwerkzaamheden. Na het slot volgde restauratie van de walmuren, kademuren en overige opstallen.

### Schotten

In 1983 werd een bijzondere ontdekking gedaan in het voormalige officierslogement. Onder het pleisterwerk, dat stukje bij beetje werd verwijderd, bevond zich een merkwaardige schildering. Tevoorschijn kwamen vier figuren in traditionele Schotse kleding; één figuur is schetsmatig aangebracht. Heeft de schilder zijn werk niet af kunnen maken en waarom zijn het Schotten? Het Staatse leger bestond voornamelijk uit huurlingen. Schotten waren geduchte vechters, die tot het bittere eind doorvochten en als huurlingen zeer geliefd. Tussen 1750 en 1754 hield het eerste bataljon Schotten onder leiding van generaal-majoor *Marjoribanks* de wacht op Loevestein. Zij waren in dienst van het Engelse leger en door de Republiek gehuurd. Het dragen van kilts van tartanstof was in het Engelse leger verboden. Door toch soldaten in

traditionele schotse kleding af te beelden, hetgeen ook niet toegestaan was, toonde de schilder zijn afkeer van dit verbod; opstandige Schotten wilden zoals bekend immer hun eigen identiteit behouden.

In de slotgracht werden tenslotte onder leiding van *prof. J.G.N. Renaud* archeologische opgravingen verricht. Er werd van alles gevonden, vooral middeleeuws aardewerk, maar ook glaswerk, schoenen en een Spaanse helm. In de oude soldatenhuisjes wordt een gedeelte van deze archeologische vondsten geëxposeerd. Een groot deel moet nog uitgezocht worden en ligt op de zolders van het Arsenaal. In april 1986 werd na 25 jaar deze gigantische restauratie voltooid, waarvan de kosten tegen de 10 miljoen gulden bedroegen.

\*H.F. Tollens (1780-1856).

Voor verdere informatie verwijs ik naar de uitgave 'Loevestein, een fort aan de grens van Holland' door *A.M.G. Caminada-Voorham*, Zutphen, 1989. In deze uitgave ligt de nadruk op de geschiedenis van het slot tijdens en na de Republiek en het fort als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Er wordt ook veel aandacht geschonken aan het dagelijks leven van bewoners en soldaten, bevoorrading en opslag en de instandhouding van het fort.